

2. СИСТЕМА НА ДЪРЖАВНИТЕ ОРГАНИ НА Р. БЪЛГАРИЯ

Ключови понятия:

*Органи на законодателната власт;
президентска институция;
органи на изпълнителната власт;
органи на съдебната власт; Конституционен съд;
Сметна палата.*

2.1 ОРГАНИ НА ЗАКОНОДАТЕЛНАТА ВЛАСТ НА Р. БЪЛГАРИЯ

➤ *Народното събрание (Парламентът) и общинските съвети съставят системата на органите на законодателната власт.*

В установени от Конституцията случаи (напр. при приемане или изменение на Конституцията) се конституира Велико Народно събрание в състав от 400 народни представители.

- *Народното събрание е колективен избран орган, който се състои от 240 народни представители с мандат от четири години. В случай на война или на друго извънредно положение, настъпило по време или след изтичане на срока на неговото действие, пълномощията му се продължават до отпадането на тези обстоятелства. Съгласно чл. 99 от Конституцията Народното събрание може да се саморазпусне предсрочно или да бъде разпуснато от президента, когато не е постигнато съгласие по въпроса за формиране на правителство. Най-късно до два месеца след разпускането на Народното събрание се провеждат избори за ново Народно събрание. Работата на Народното събрание се ръководи от председател и заместник-председатели по установен ред.*

- *Народното събрание се състои от народни представители.* За народен представител може да бъде избран български гражданин, нямащ друго гражданство, навършил 21 години, непоставен под запрещение и неизтърпяващ наказание във вид на лишаване от свобода. Народните представители представляват интересите не само на своя електорат, но и на целия народ; те не носят наказателна отговорност за изказаните от тях мнения и за гласуванията си в Народното събрание (чл. 69 от Конституцията на РБ); “те не могат да бъдат задържани и срещу тях не може да бъде възбудено наказателно преследване, освен за престъпление от общ характер, и то с разрешение на Народното събрание, а когато то не заседава – на председателя на Народното събрание. **Разрешение за задържане** не се иска при заварено тежко престъпление, но в такъв случай незабавно се известява Народното събрание, а ако то не заседава – председателят на Народното събрание” (ал.1, чл.70 от Конституцията).
- *Народното събрание осъществява законодателната власт и упражнява парламентарен контрол (чл.62 от Конституцията на РБ).* То е постоянно действащ орган, който се избира за срок от четири години. Структурата и дейността му се определят от Конституцията и Правилника за дейността му. От своя състав Народното събрание избира: 1) *постоянни комисии*, които подпомагат дейността му и упражняват от негово име парламентарен контрол и 2) *временни комисии*, които осъществяват проучвания и анкети.
- *Основните функции на Народното събрание са:*
 - приема, изменя и отменя законите;
 - приема държавния бюджет и отчета за изпълнението му;
 - установява данъците и техния размер;
 - избира и освобождава министър-председателя и по негово предложение – Министерския съвет, извършва промени в правителството по предложение на министър-председателя; гласува вот на недоверие на Министерския съвет, осъществява питания до Министерския съвет и министрите; създава, преобразува и закрива министерства по предложение на министър-председателя;
 - дава съгласие за сключване на договори за държавни заеми;

- решава въпросите за обявяване на война и за сключване на мир;
 - обявява военно или извънредно положение по предложение на президента или на Министерския съвет;
 - разрешава изпращането и използването на български въоръжени сили извън страната, както и пребиваването на чужди войски на територията на страната или преминаването през нея;
 - дава амнистия;
 - учредява ордени и медали;
 - определя официални празници;
 - ратифицира и денонсира със закон международните договори, които изрично са посочени в Конституцията на РБ;
 - сключването на международни договори, които изискват изменения в Конституцията, трябва да бъде предшествано от приемането на тези изменения;
 - избира Сметна палата, която осъществява контрол върху изпълнението на бюджета;
 - изслушва и приема годишните доклади на председателя на Върховния административен съд и на главния прокурор за прилагането на закона и за дейността на съдилищата, прокуратурата и разследващите органи и др.
- Дейността на Народното събрание се изразява в две форми: **нормативна** (законодателна дейност) и **ненормативна** (приемане на декларации и обръщения).

2.2

ПРЕЗИДЕНТСКА ИНСТИТУЦИЯ НА РБ

➤ Право да бъде избран за президент на РБ има български гражданин по рождение, навършил 40 години, който няма друго гражданство, не е поставен под запрещение и не изтърпява наказание лишаване от свобода. Изборът става пряко от народа, с повече от половината действителни изборителски гласове, за срок от пет години.

Според Конституцията на РБ (чл. 92 (1) президентът олицетворява единството на нацията и представлява страната в международните отношения; той стои над трите разклонения на властта и балансира техните отношения.

- Президентът е подпомаган от вицепрезидент;
- Президентът и вицепрезидентът по време на мандата им не се явяват народни представители, не заемат ръководни длъжности в политически партии, не извършват други държавни, стопански и обществени дейности. Те ползват имунитет.
- **Функциите на президента** са посочени в чл. 98 на Конституцията и те са:
 - върховен главнокомандващ на въоръжените сили на РБ;
 - насрочва избори за Народно събрание и за органи за местно самоуправление;
 - възлага на кандидата за министър-председател, посочен от съответната парламентарна група, да състави правителство;
 - сключва международни договори (в случаите, изрично определени в закона);
 - по предложение на МС назначава и освобождава ръководителите на дипломатически служби и постоянните представители на РБ в международните организации;
 - обнародва законите; притежава право на “вето”, т.е. в 15-дневен срок мотивирано да върне закон в Народното събрание за ново обсъждане;
 - по предложение на МС утвърждава промени на границите и центровете на административно-териториалните единици;
 - предоставя убежище;
 - помилва;
 - опрощава несъбираеми държавни вземания.
- Президентът и вицепрезидентът не носят отговорност за действията си, извършени при изпълнение на техните функции, с изключение на държавна измяна и нарушение на Конституцията.
- **Актове на президента** са:

- **укази**, преподписани от министър-председателя, и непреподписани укази, които изрично са посочени в Конституцията (напр. за назначаване на служебно правителство, разпускане на Народното събрание, връщане на закона за повторно разглеждане и гласуване, обнародване на закони и др.);
- **обръщения**;
- **послания**.
- **Пълномощията на президента и вицепрезидента се прекратяват:**
 - поради **изтичане на мандата**;
 - предсрочно при: **подаване на оставка** пред Конституционния съд, както и поради **трайна невъзможност да изпълняват своите правомощия** във връзка с тежко заболяване или смърт.

2.3

ОРГАНИ НА ИЗПЪЛНИТЕЛНАТА ВЛАСТ НА РБ

Изпълнителната власт се осъществява в рамките и въз основа на закона от съответните органи, които се наричат още администрация (лат. “обслужвам, слугувам”).

Изпълнителни органи са: **Министерският съвет, министрите, ръководителите на ведомства, областните управители и кметовете.**

Класификация на изпълнителните органи:

- **според обема на предоставената им компетентност** изпълнителните органи биват:
 - **с обща компетентност** (осъществяващи своите правомощия във всички сфери на изпълнителната дейност, напр. Министерския съвет, кметовете);
 - **със специална компетентност** (осъществяващи своите правомощия само в определена област, напр. министрите);
- **според вътрешната им структура:** **еднолични** (напр. министри, кметове) и **колективни** (напр. Министерския съвет).

Министерският съвет е висш изпълнителен орган. Избирането (освобождаването) на министър-председателя, който формира кабинета, става от Народното събрание. Народното събрание също така извършва промени в правителството по предложение на министър-председателя и изразява недоверие към правителството.

Министерският съвет има следните основни функции:

- **ръководи** и осъществява вътрешната и външната политика на страната в съответствие с Конституцията и законите;
- **упражнява** правото на законодателна инициатива;
- **осигурява** обществения ред и националната сигурност;
- **осъществява** общото ръководство (координира и контролира) на държавната администрация и на въоръжените сили;
- **подготвя** проект за годишен държавен бюджет и ръководи изпълнението му след неговото приемане от Народното събрание;
- **организира** стопанисването на държавното имущество;
- **сключва, ратифицира и денонсира** международните договори в случаите, предвидени в закона, и др. (чл.105, чл.106 от Конституцията);
- **информира** Народното събрание по въпроси, отнасящи се до задълженията, произтичащи за РБ от нейното членство в Европейския съюз;
- когато **участва** в разработването и приемането на актове на Европейския съюз, информира предварително Народното събрание и дава отчет за своите действия;
- **въз основа и в изпълнение на законите приема постановления, разпореждания и решения;** с постановления приема правилниците за прилагане на законите и наредби;
- **издава индивидуални** (ненормативни) юридически **актове.**

Прекратява своите правомощия: с гласуване на недоверие или с приемане на оставката на Министерския съвет и министър-председателя, при смърт на министър-председателя.

2.4

ОРГАНИ НА СЪДЕБНАТА ВЛАСТ НА РБ

Основната функция на съдебните органи е **правосъдната**. Съдебната власт защитава правата и законните интереси на гражданите, юридическите лица и държавата. Тя е независима; при осъществяването на своите функции съдиите, съдебните заседатели, прокурорите и следователите се подчиняват само на закона. Съдебната власт има самостоятелен бюджет.

Системата на съдебната власт се състои от три подсистеми: **правораздаване, прокуратура, следствие**. Съдиите, прокурорите и следователите, аналогично на народните представители, притежават **имунитет**.

➤ **Правораздаването** се осъществява от: **Върховния касационен съд, Върховния административен съд, апелативните, окръжните, районните и военните съдилища, т.е. триинстанционно**.

Правораздаването се осъществява в две основни сфери:

- 1) в сферата на **гражданския оборот** (граждански и търговски спорове);
- 2) в сферата на **правонарушенията** (престъпления, административни правонарушения).

Принципите на системата на съдебните органи са:

- **законоустановеност** (система от съдилища, установена от Конституцията);
- **несменяемост на съдиите** (след навършване на установен от закона стаж в длъжността, те стават несменяеми);
- **право на защита пред съда** (всеки правен субект има право на защита във всички стадии на съдебния процес);
- **равенство и състезателност на страните** (участниците в съдебния процес са равни и са в правото си да предоставят на съда всички необходими доказателства в защита на своите интереси);
- **обективната истина** (установяване в процеса на фактите, които съответстват на действителността);

- **публичност** (откритост и достъпност на трети лица на съдебните заседания, а също така право на обществеността да участва в процеса чрез института на съдебните заседатели); и др.

*Не се допуска създаването на **извънредни съдилища**.*

➤ **Прокуратура** – система от органи, основните функции на която са:

- *спазване на законността* чрез привличане към отговорност на лицата, извършители на правонарушения (престъпления);
- *привличане към отговорност на лицата, които са извършили престъпления, и поддържане на държавно обвинение по наказателни дела от общ характер;*
- *упражняване на надзор при изпълнение на наказателните и други принудителни мерки;*
- *участие в граждански и административни дела;*
- *ръководене на разследването и упражняване на надзор за законнообразното му провеждане;*
- *участие в отмяната на незаконосъобразни актове и др.*
- **Структура на прокуратурата:**
 - Главен прокурор;
 - Върховна касационна прокуратура, Върховна административна прокуратура;
 - апелативни прокуратури, военно-апелативни прокуратури;
 - окръжни и военно-окръжни прокуратури;
 - районни прокуратури;
- **Принципи на организацията и дейността на прокуратурата:**
 - **единство и централизъм** (всеки прокурор е подчинен на повисшестоящ по длъжност. На върха на пирамидата е главният прокурор);
 - **независимост** (подчиняват се само на закона);
 - **законност** (осъществяват функциите си в строго съответствие със закона);
 - **несменяемост** (след навършването на петгодишен (ал.3, чл.129 от Конституцията) *стаж* на длъжността стават несме-

няеми, с цел да не може да им се пречи при реализацията на техните задължения).

- **Следствените органи** осъществяват предварителното производство по наказателни дела и по други случаи, предвидени от закона; структурирани са в съответствие със системата на съдилищата.

- **Висш съдебен съвет** – осъществява ръководството и организацията на дейността на трите подсистеми на съдебната власт: съд, прокуратура и следствие. Той назначава, повишава, понижава, премества и освобождава от длъжност съдиите, прокурорите и следователите. Състои се от 25 членове (юристи с професионален стаж не по-малък от 15 години като съдии, прокурори, следователи), от които 11 се избират от Народното събрание и 11 – от съдебната власт. Членове по право са председателите на Върховния касационен съд, Върховния административен съд и главният прокурор. Мандатът на Висшия съдебен съвет е пет години. По време на мандата членовете му не могат да изпълняват функциите на народни представители, общински съветници, кметове, да членуват в политически партии и др.

- **Адвокатура** – остава извън съдебната система. Тя е независима и самоуправляваща се; подпомага гражданите и юридическите лица при защита на техните законни интереси.

2.5

КОНСТИТУЦИОНЕН СЪД НА РБ

Един от основните елементи на правовата държава е Конституционният съд. Този орган е *независим от законодателната, изпълнителната и съдебната власт и осигурява върховенството на Конституцията*. Основната функция на Конституционния съд е контролна.

- Конституционният съд има самостоятелен бюджет и се състои от 12 съдии (с квоти по 1/3 съответно: от Народното събрание, прези-

дентската институция и съдебната власт), които не могат да се избират повторно на тази длъжност и имат деветгодишен мандат. Съдиите се ползват от имунитета на народните представители. Съдът се ръководи и представлява от неговия председател. Мандатът на съдия се прекратява при: изтичане на срока; подаване на оставка; влизане в сила на присъда, която предвижда наказание лишаване от свобода за умишлено престъпление; фактическа невъзможност да изпълнява задълженията си повече от една година; смърт.

- Компетенциите на Конституционния съд са:
 - даване на задължителни тълкувания на Конституцията;
 - произнасяне по искания относно противоконституционност на закони и други актове (исканията се отправят в писмена форма, с приложени мотивирани писмени доказателства);
 - решаване на спорове за компетентност между президента, Министерския съвет, Народното събрание и между местните органи на самоуправление и централните изпълнителни органи;
 - произнасяне преди ратификацията на международни договори, както и за съответствието на законите с общопризнатите норми на международното право и с международните договори, по които Р. България е страна;
 - разглеждане на спорове за конституционността на политически партии и сдружения;
 - произнасяне по обвинения, повдигнати от Народното събрание срещу президента и вицепрезидента и др.
- Актове на Конституционния съд са: *решения, определения и разпореждания*. Те са нормативни и окончателни.

2.6

СМЕТНА ПАЛАТА НА РБ

Сметната палата независимо от изпълнителната власт контролира изпълнението на държавния бюджет. Тя е юридическо лице на самостоятелна бюджетна издръжка. Управлението на палатата се осъществява от председател и десет членове, които се избират от На-

родното събрание. Мандатът ѝ е девет години. Членовете на Сметната палата едновременно са и ръководители на отделения. Отделенията се подразделят на сектори и на териториални поделения, които се ръководят съответно от ръководител и директор. Служители в структурите на Сметната палата са инспекторите.

➤ Съгласно чл.2 (1) от Закона за сметната палата последната извършва проверки във връзка с изпълнението на държавния бюджет, местни и др. бюджети. **Палатата проверява:**

- **законосъобразността и целесъобразността** на бюджетите;
- **усвояването** на бюджетни средства, предоставяни на лица, осъществяващи стопанска или нестопанска дейност;
- **текущото отчитане** на бюджетните приходи и разходи;
- **изпълнението** по извънбюджетните сметки;
- **отчетите** по бюджетните разходи на БНБ;
- **условията за възникването и обслужването на държавния дълг, образувани с бюджетни средства;**
- **приходите и разходите на юридическите лица с нестопанска цел или гарантирани от държавата и други проверки, възложени ѝ със закон.**

➤ **По искане на Народното събрание Сметната палата е задължена да дава становища относно:**

- **проекти на бюджети;**
- **икономическата ефективност** на правителствени програми, финансирани с бюджетни средства или със средства, гарантирани от държавата;
- **проекти на нормативни актове,** свързани с държавния бюджет.

➤ Не по-късно от една година след изтичането на бюджетната година Сметната палата трябва да представи пред Народното събрание доклади по изпълнението на държавния бюджет и бюджетните разходи на БНБ за изминалата година.